

نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر پاکستان

جمیل میلانی*

محمد تقی اسماعیلی**

چکیده

نوشتار پیش‌رو در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر مسلمانان پاکستان گذاشته است؟ به نظر می‌رسد با پیروزی و گسترش انقلاب اسلامی، مسلمانان پاکستان نیز امیدوارتر از قبل و با تأسی از آموزه‌های اسلامی در راستای آزادی و استقلال گام برداشتند. اسلام سیاسی از حاشیه به متن آمد و جنبش‌های اسلامی مثل نهضت فقه جعفری با الهام از آموزه‌های اسلامی شکل گرفتند. در این بین شیعیان پاکستان بیش از سایر گروه‌ها از انقلاب ایران تأثیر پذیرفتند و به ایران به عنوان یک حامی و الگوی مبارزه نجات‌بخش نگاه می‌کنند.

واژگان کلیدی

بازتاب انقلاب اسلامی، پاکستان، نظریه پخش، صدور انقلاب، ایدئولوژی فراملی.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران به لحاظ شرایط زمانی و مکانی و ماهیت و ابعاد آن، از اهمیت و اولویت بسیار بالایی برخوردار است؛ به همین سبب شناخت آن برای عالمان و عاملان سیاست از لحاظ علمی، عملی، نظری و کاربردی جذابیت و مطلوبیت دارد. این انقلاب توانست توازن قوای بسیار حساس و شکننده شرق و غرب را به هم بزند. از لحاظ تاریخی، تمدنی، جغرافیایی، ایران از مراکز و کانون‌های اصلی جهان اسلام بود. لذا دریافت‌کننده و متمرکزکننده هر تحولی بود که در دنیای اسلام اتفاق افتاده است. همچنین هر تغییر و

milanijamil@gmail.com

ms33933@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۲۱

*. کارشناس ارشد علوم سیاسی.

** دانشجوی دکتری تاریخ اسلام دانشگاه پیام نور.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۹/۹

تحوالی که در ایران رخ دهد، قابل انعکاس به دیگر سرزمین‌های اسلامی است. از طرفی دیگر کشور پاکستان نیز از جمله کشورهای بزرگ و مهم اسلامی است. قرار گرفتن این کشور در یک موقعیت خاص جغرافیایی، رابطه آن با غرب، هسته‌ای بودن، قرابت فرهنگی با ایران و غیره باعث شده است که شناخت این کشور و بررسی مسائل و رابطه آن با ایران و چگونگی ایجاد رابطه و شناساندن اهداف و آرمان‌های سیاست خارجی به این کشور مهم تلقی گردد.

هدف از این پژوهش بررسی بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر پاکستان با تأکید بر شیعیان این کشور می‌باشد که در قالب نظریه پخش مورد بحث قرار می‌گیرد. سؤال اصلی این پژوهش این است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر پاکستان داشته است؟ به نظر می‌رسد انقلاب اسلامی ایران به تحکیم ساختار سیاسی جنبش اسلامی شیعه پاکستان کمک کرده و آنها را به خودباوری و انسجام در سطح معادلات سیاسی ملی رسانده است. لذا در این مقاله ضمن بررسی نظریه پخش، تلاش می‌شود تا بازتاب انقلاب اسلامی بر کشور پاکستان و به ویژه با تأکید بر شیعیان این کشور و همچنین مسیرهای پخش و اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران و نتایج حاصله از گسترش انقلاب ایران در پاکستان را از دریچه نظریه پخش نشان داد. هرچند تا قبل از این، پژوهش‌هایی راجع به بازتاب انقلاب اسلامی در پاکستان انجام گرفته است، اما مقاله حاضر از آن جهت که بازتاب انقلاب را در قالب «نظریه پخش» و به عنوان «پخش فرهنگی» مورد بررسی قرار می‌دهد، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. پژوهش توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به انجام رسیده است.

نظریه پخش

نظریه پخش در سال ۱۹۵۳ توسط «هاگر استرنند»^۱ جغرافیدان سوئدی ابداع و عرضه شد؛ هرچند نقطه آغاز کاربرد این نظریه در پدیده‌های کشاورزی و شیوع بیماری بود و در ابتدا دو دسته از نوآوری‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت: اول چگونگی گسترش سل گاوی و دوم نوآوری‌های کشاورزی و همچنین خودرو، تلفن و خدمات پست بانکی. (Hagerstrand, 1968) اما کاربرد آن به سایر عرصه‌های فرهنگی و غیره نیز تسری یافت و هر نوع نوآوری فکری و فیزیکی را تبیین می‌کند و در بسیاری از مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و غیره می‌توان از آن استفاده کرد. به طور کلی، اشاعه یا پخش عبارت است از فرایندی که بر طبق آن یک امر فرهنگی یا یک اختراع فنی که مشخصه یک جامعه است در جامعه دیگری به عاریت گرفته شده و مورد پذیرش قرار می‌گیرد. (برزگر، ۱۳۸۲: ۴۲) استرنند شش عامل اصلی را در نظریه پخش برمی‌شمارد: ۱. حوزه یا محیط که در آن پخش ظاهر می‌گردد؛ ۲. زمان پخش که ممکن است مداوم یا مقطعی باشد؛ ۳. موضوع پخش؛ ۴. مبدأ پخش و خاستگاه آن؛ ۵. مقصد پخش؛ ۶. مسیر حرکت پدیده‌ها. (Haggett, 1972: 350)

1. Hager Strand.

از نظر استرنند، درجه پخش ممکن است از مکانی به مکان دیگر تفاوت پیدا کند و پخش طی مراحل صورت گیرد که از مراحل ابتدایی به میانی و به تدریج شتاب پیدا می‌کند. (Kevin, 1972: 92) به ویژه در عصر جدید، عناصر فرهنگی و ابداعات به سرعت حرکت هوابیما جت و به سرعت دریافت تصاویر ماهواره‌ای میان کشورها و قاره‌ها اشاعه می‌یابد. (جردن و راونتتری، ۱۳۸۰: ۳۱۶)

۱. انواع پخش

استرنند چند نوع پخش را تشخیص داده است که عبارتند از:

پخش جابه‌جایی^۱: پخش جابه‌جایی زمانی رخ می‌دهد که افراد یا گروه‌های دارای یک ایده مخصوص به طور فیزیکی از مکانی به مکان دیگر حرکت کنند و به این طریق ابداعات و نوآوری‌ها در سرزمین جدید گسترش یابند. مذاهب با اعزام مبلغان مذهبی با پخش جابه‌جایی اشاعه یافته‌اند.

پخش سلسله مراتبی^۲: در این نوع پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسله مراتب گسترش می‌یابند. ایده‌ها از یک فرد مهم به فرد دیگر یا از مرکز شهری مهم به مرکز شهر دیگری گسترش می‌یابند. این نوع پخش به «انتشار ریزی» هم معروف است، یعنی فرایندی که از مراکز بزرگ‌تر و مهم‌تر به مراکز کوچک‌تر سرازیر می‌شود. (Haggett, 1972: 305) بالاترین سرعت انتشار، در پخش سلسله مراتبی است؛ زیرا با پذیرش نوآوری از سوی فرد مهم، پدیده به سرعت به کل قاعده منتقل می‌شود. (برزگر، ۱۳۹۱: ۳۹) در این نوع پخش، بیشتر افراد و شخصیت‌های برجسته و یا سازمان‌ها به عنوان مخاطب مطرح می‌باشند و بعد از آن به سایر گروه‌ها منتقل می‌شود.

پخش سرایتی یا واگیردار^۳: در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسله مراتب صورت می‌گیرد. این فرایند به شدت تحت تأثیر فاصله قرار دارد. (خواجه سروی و رحمنی، ۱۳۹۱: ۳۴) بر همین مبنا روند پخش از عواملی مثل مشخصات عمده پدیده‌ها، کیفیت آنها، کانون پدیده‌ها، جمعیت آماده پذیرش و فاصله آن و مقاومت یا پذیرش پدیده تبعیت می‌کند. (Richard, 1975: 296) البته پدیده پخش صرفاً نه به صورت یکی از موارد فوق بلکه ممکن است به صورت تلفیقی از آنها صورت گیرد و در پخش یک پدیده از سه مورد فوق به صورت همزمان استفاده گردد.

۲. اصول نظریه پخش

به طور کلی اصول و مؤلفه‌های نظریه پخش را می‌توان این گونه دسته‌بندی کرد:

اول؛ حوزه و محیط اولیه پدیده؛ اولین عامل، حوزه و محیطی است که در آن پدیده پخش ایجاد می‌شود.

1. Relocation diffusion.
2. Hierarchic diffusion.
3. Contagious diffusion.

این محیط به لحاظ طبیعی یا محیطی، انسانی یا اجتماعی دارای خصوصیات خاصی است. دوم؛ زمان پخش: یک پدیده در طول زمان به مناطق دیگر گسترش می‌یابد. زمان می‌تواند روزها و سال‌ها و به صورت دوره‌های جدا از هم باشد.

سوم؛ موضوع یا پدیده پخش: مسئله و رویدادی که از یک حوزه به دیگر مناطق نشر می‌یابد، می‌تواند نوآوری‌های فنی و علمی، یافته‌های جدید کشاورزی و تولیدی، پدیده‌های اجتماعی چون رفتار، گویش و مد لباس و امراض و یا فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی نظیر انقلاب‌ها باشد.

چهارم؛ مبدأ پخش: مبدأ دارای خصوصیات و شرایط خاصی برای ایجاد و تشکیل پدیده است که به دلیل مقبولیت مردمی به دیگر مناطق گسترش می‌یابد.

پنجم؛ مقصد پخش: حوزه‌ها و مکان‌هایی که موضوع و پدیده پخش در طول زمان در آن گسترش یافته و بین مردم این مناطق پخش می‌شود.

ششم؛ مسیر حرکت پدیده: موضوع پخش در مسیرهای خاصی جریان می‌یابد و این مسیرها به دلیل داشتن شرایط خاص، پدیده پخش را به مقصد می‌رسانند. (حسینی و برزگر، ۱۳۹۲: ۱۷۵)

در پژوهش حاضر، پخش و گسترش انقلاب اسلامی ایران با استفاده از این نظریه در پاکستان مورد بررسی قرار می‌گیرد. لذا از منظر مقاله حاضر، پخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران هم به صورت پخش جابه‌جایی، هم سلسله مراتبی و هم پخش سرایتی به وقوع می‌پیوندد. نمی‌توان پخش انقلاب اسلامی ایران را به یکی از موارد مذکور محدود کرد؛ چراکه انقلاب ایران پیامی عام و جهانی داشت و بر مبنای آموزه‌های دینی محدود به مرزها نیست. نظریه مذکور هرچند نمی‌تواند به صورت کامل تأثیرگذاری انقلاب ایران را نشان دهد و بسیاری از توانمندی‌ها و قدرت نرم انقلاب ایران را که ممکن است در سه‌گونه پخش ذکر شده نگنجد، نمی‌توان براساس آن تبیین کرد، اما به دلایلی متعدد از جمله نزدیکی دو کشور از نظر جغرافیایی و قرابت دینی و فرهنگی دو کشور، ابزاری مناسب برای تحلیل و تبیین پخش و صدور انقلاب اسلامی می‌باشد. این نظریه کاستی‌هایی دارد؛ از جمله بعضی منتقدان معتقدند که نظریه از نظر موضوع واسطه مناسب در ارتباط‌پذیری نقص دارد و بعید به نظر می‌رسد که تماس‌های فردی بدان سان که هاگر استرنده به آن استناد می‌کند نقش عمده‌ای در مسیریابی پخش داشته باشد. مثلاً امروزه گسترش تلویزیون و رسانه‌ها جایگزین تعاملات فردی شده‌اند. (شکویی، ۱۳۷۷: ۱۳۴) در واقع، نظریه نمی‌تواند بسیاری از قابلیت‌های تأثیرگذاری انقلاب ایران از جمله قدرت نرم ایران را به وضوح نمایان سازد، اما برای مطالعه تأثیرات انقلاب در بسیاری از حوزه‌ها می‌تواند کاربرد داشته باشد و همان‌طور که خود استرنده اشاره دارد، با استفاده از این تئوری می‌توان فعالیت‌ها را در زمان و مکان نشان داد و علاوه بر سادگی آن، انعطاف‌پذیر بوده و به راحتی قابل فهم است. (Hagerstrand, 1970: 12) در پژوهش حاضر، برای هر یک از موارد پخش انقلاب ایران در

پاکستان مصادیقی هم ذکر می‌شود. مقاله حاضر با رویکردی تلفیقی از سه نوع پخش ذکر شده بر آن است تا تأثیرات انقلاب ایران را بر جامعه پاکستان نشان دهد و راه‌های این اثرگذاری را از نظر بگذراند که در ادامه مصادیق انواع سه‌گانه پخش انقلاب بیشتر بررسی می‌شوند.

نظریه پخش و بررسی تأثیر انقلاب ایران بر پاکستان

طبیعی است که هر انقلابی بعد از پیروز شدن در پی گسترش و ترویج آرمان‌های به دست آمده می‌باشد و بر محیط اطراف تأثیر می‌گذارد. این اصل، نتیجه قهری پدیده انقلاب در سراسر تاریخ جهان است (رمضانی، ۱۳۸۸: ۵۵) و به عنوان بخشی از رسالت برون‌مرزی همه انقلاب‌ها تلقی می‌گردد و خاص انقلاب ایران نیست. (محمدی، ۱۳۸۵: ۶۰) انقلاب اسلامی ایران هم بر سایر جوامع تأثیراتی گذاشته است و به ویژه این تأثیرات در مورد همسایگان و کشورهای اسلامی بیشتر به چشم می‌آید.

۱. فلسفه و چرایی صدور انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب سیاسی و فرهنگی با یک ایدئولوژی دینی و فراملی است که صدور و بازتاب آن در دیگر جوامع به ویژه در کشورهای همسایه امری اجتناب‌ناپذیر و حتمی است. در مقدمه قانون اساسی آمده است:

قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج فراهم می‌کند. به ویژه در گسترش روابط بین‌الملل با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند و استمرار و مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام یابد. (منصور، ۱۳۷۸: ۱۴)

همان‌طور که اسپوزیتو اشاره دارد:

انقلاب ایران با الهام از ایدئولوژی اسلامی که داعیه‌دار سعادت و خوشبختی تمام جهانیان است، طبیعی بود که نتواند در محدوده جغرافیای ایران توقف نماید و می‌بایست پیام آن و امواجش در درجه اول به ملل مسلمان کشورهای همسایه و سپس به همه ملل مستضعف جهان برسد. (اسپوزیتو، ۱۳۸۲: ۲۶۱)

در حقیقت، این انقلاب برای تحقق و احیای دوباره اسلام در جامعه ایران آغاز شد و هدف اصلی آن، احیای فرهنگ معنوی اسلام بود. با مراجعه به آنچه انقلابیان و افرادی که در به وجود آوردن آن نقش مهمی داشتند، می‌توان به این نکته مهم دست یافت. (امرای، ۱۳۸۳: ۱۷۷) طرح مسئله صدور انقلاب از روزهای اولیه پیروزی آن توسط امام علیه السلام نشانگر این حقیقت بود که انقلاب اسلامی در ذات خود بیانگر تحولی

ایدئولوژیک در رابطه با مسلمانان و مستضعفان جهان است. (عمید زنجانی، ۱۳۷۶: ۳۵۱) در واقع، هدف از صدور انقلاب دعوت از تمامی جهانیان برای آشنا شدن با مبانی انقلاب می‌باشد. (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۸) به این ترتیب مبارزه برای ایجاد اتحاد واقعی و پیوند عقیدتی میان ملل اسلامی یک رسالت جهانی است که انقلاب اسلامی ایران به دوش کشیدن بار آن را یکی از اهداف خود می‌داند. (Benard & Khalilzad, 1984: 147) تأکید پژوهش حاضر بیشتر بر جنبه‌های فرهنگی انقلاب اسلامی می‌باشد و تأثیرگذاری آن را نیز بیشتر از جهت قدرت نرم انقلاب می‌داند.

۲. انقلاب اسلامی ایران به عنوان مبدأ پخش

انقلاب اسلامی ایران انقلابی فرهنگی است که به نسبت نظام‌ها و انقلاب‌های دیگری که تاکنون به وقوع پیوسته تمایزات خاصی دارد. آنچه در جامعه ایران رخ داد، تحول و رویدادی فرهنگی، اخلاقی و اعتقادی بود. (محمدی، ۱۳۸۰: ۲۳۲) شهید مطهری در این خصوص می‌گوید:

این گنجینه عظیم و ارزش‌های انسانی که در معارف اسلامی نهفته بود، تقریباً از سال ۱۳۲۰ به بعد، در ایران به وسیله یک عده از اسلام‌شناس‌های خوب، وارد خودآگاهی مردم شد؛ یعنی اینکه به مردم گفته شد، اسلام دین عدالت است؛ اسلام با تبعیض‌های طبقاتی مخالف است؛ اسلام دین حرکت و آزادی است. به این ترتیب علاوه بر معنویت، آرمان‌ها و مفاهیم دیگر، نظیر برابری، آزادی‌خواهی، عدالت و غیره، رنگ اسلامی به خود گرفت و در ذهن مردم جایگزین شد. (پزشکی و دیگران، ۱۳۸۱: ۱۰۳ - ۱۰۰)

پیروزی انقلاب اسلامی نشان داد که فرهنگ اسلامی، ریشه‌های عمیقی درون ملت ایران دارد. شکی نیست که انقلاب اسلامی ایران، بعد اسلامی فرهنگ و هویت اسلامی را برجسته نمود و فرهنگ و گفتمان فرهنگی انقلاب، زمینه‌ساز پایداری آن شده است. اما نکته اصلی، چگونگی حفظ این الگوی فرهنگی در مقطع کنونی است؛ چراکه بسیاری از نظریه‌پردازان معتقدند که اگر انقلابی نتواند الگوی فرهنگی خود را حفظ کند، دچار بحران مشروعیت خواهد شد. لذا گسترش این الگو به اطراف و پیدا کردن دوستان و متحدانی هم‌سو می‌تواند در حفظ و ارتقای جایگاه و شأن انقلاب اسلامی مؤثر واقع گردد.

۳. پاکستان؛ مقصد پخش

پاکستان کشور جدیدی است که در سال ۱۹۴۷ از هندوستان جدا گردید و استقلال این کشور جنبه مذهبی داشت. بیش از ۹۰ درصد از مردم پاکستان مسلمانند و زبان آنها اردو است. این کشور پیش از استقلال، جزئی از کشور هند بود و مسلمانان در کنار هندوها و سایر اقلیت‌های دینی هند به سر می‌بردند. (مرادی، ۱۳۸۳: ۱۵۳) نقش اسلام در تجزیه شبه قاره هند و تأسیس پاکستان دو جنبه سلبی و ایجابی داشت. از جنبه سلبی عقاید و احکام اسلامی، عامل وحدت‌بخش و هویت‌بخش مسلمانان شبه قاره هند بود. با تأسیس دولت اسلامی

پاکستان، اسلام از جنبه ایجابی نقش بازی کرد. در دنیای جدید دو ایدئولوژی و دو مکتب غربی یعنی کاپیتالیسم و کمونیسم رایج بود و برای اقتصاد و فرهنگ، سیاست و فرهنگ، مدل و الگو ارائه می‌دادند، لذا تأسیس حزب جماعت اسلامی به رهبری مولانا ابوالعلی مودودی در راستای نیاز مذکور بود. اسلام در جنبه ایجابی برای پاکستان با چالش‌هایی مواجه بود؛ زیرا پاکستان برای استقرار و استمرار حیات خود با مشکلات زیادی مواجه بود که موجودیت آن را تهدید می‌کرد. از جمله می‌توان به جمعیت زیاد، اختلافات قومی و مذهبی فراوان، مهاجرت و جابه‌جایی عظیم جمعیت، مشکلات اداری و اقتصادی و فقر و دوتکه بودن جغرافیای سیاسی اشاره کرد. (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۳۷ - ۲۳۶)

قوه مجریه کشور پاکستان متشکل از رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر، کابینه و شورای امنیت ملی است. طبق قانون اساسی پاکستان، رئیس‌جمهور آن نیز باید مسلمان باشد. از مقام‌های مهم پاکستان، می‌توان به دادستان کل، حسابرس کل، مسئولان کمیسیون سرزمینی فدرال، کمیسیون خدمات عمومی فدرال، انتخابات مرکزی و بازرسی کل اشاره نمود.

قوه قضاییه پاکستان شامل دیوان عالی، دیوان‌های عالی ایالتی و دیگر دادگاه‌هایی است که صلاحیت رسیدگی قضایی به امور جنایی و مدنی را دارند. رئیس‌جمهور علاوه بر انتصاب رئیس دیوان عالی، رئیس قضاات را نیز تعیین می‌کند و دیگر قاضی‌های دادگاه عالی نیز بعد از مشورت رئیس‌جمهور با رئیس قضاات از سوی شخص رئیس‌جمهور منصوب می‌شوند. (نظیف کار و نوروزی، ۱۳۸۲: ۱۸۰ - ۱۷۹) قبل از استقلال پاکستان، احزاب و گروه‌هایی در این سرزمین شکل گرفته بود که بعد از استقلال هم فعالیت آنها ادامه یافت.

۴. زمان پخش

گسترش یک پدیده از یک کانون یا کانون‌های محدود در میان مردمی که آماده پذیرش آن پدیده می‌باشند، در طول زمان صورت می‌گیرد. (شکویی، ۱۳۷۶: ۱۲۲) انقلاب ایران از همان روزهای اولیه پیروزی در پی گسترش و ارائه پیام خود به سایر جوامع برآمد و این تلاش همواره و به صورت مستمر ادامه داشته است؛ چراکه پیام انقلاب اسلامی ماهیتی جهانی دارد و در محدوده‌های تنگ زمانی و مکانی جا نمی‌گیرد. (عسکری، ۱۳۸۶: ۱۱۳) از آنجایی که رابطه ایران و پاکستان از همان ابتدای پیروزی انقلاب دوستانه بود، لذا فرایند تأثیرگذاری و ترویج انقلاب ایران به صورت مستمر و تا امروز در پاکستان ادامه داشته است. ممکن است در مواقعی این روند کند شده باشد اما هیچ وقت از بین نرفته و از دستور کار خارج نشده است.

۵. موضوع پخش

جمهوری اسلامی ایران نه تنها مانعی برای پخش نوآوری ایجاد نکرده است بلکه تلاش دارد تا با اتخاذ سیاست‌هایی، امکان انتقال و پخش آن را فراهم نماید. از آنجایی که انقلاب ایران یک انقلاب فرهنگی و

سیاسی می‌باشد، موضوع پخش نیز سیاسی و فرهنگی است. به نوشته برزگر، موضوع اساسی پخش انقلاب ایران مواردی مانند بیداری اسلامی و اعتماد به نفس سیاسی، ایجاد دولت اسلامی و در مجموع «اسلام سیاسی» است. (برزگر، ۱۳۹۱: ۵۹)

۶. راه‌ها و مسیرهای پخش انقلاب ایران در پاکستان

انقلاب ایران به سه طریق پخش جابه‌جایی، سلسله مراتبی و سرایتی بر پاکستان تأثیر گذاشته است. از آنجایی که ایران با پاکستان دارای مشترکات فراوانی از جمله زبان است و زبان، ابزار مهمی در مبادلات و پخش فرهنگی است و زبان‌های فارسی و اردو مشترکات فراوانی دارند، لذا انقلاب ایران تأثیرات زودهنگامی بر پاکستان داشته است. (محمدخان، ۱۳۷۳: ۶۵۲ - ۶۴۱) اگرچه مبارزه و استکبارستیزی در پاکستان، به لحاظ سابقه مبارزه با انگلیس و نهضت استقلال‌خواهی، نسبت به بسیاری از دیگر کشورهای اسلامی، امر جدیدی محسوب نمی‌شد، اما پس از یک دوره فترت، شتاب آن در اثر انقلاب اسلامی افزایش یافت و سطح آن ارتقا پیدا کرد و استکبارستیزی انقلاب ایران با استقبال در پاکستان مواجه شد.

یک. انتقال پیام انقلاب اسلامی از طریق پخش جابه‌جایی

ارتباطات گسترده‌ای بین دو کشور ایران و پاکستان از زمان‌های دور وجود داشته است. علاوه بر همسایگی دو کشور، قرابت فرهنگی و دینی بین ایران و پاکستان این ارتباطات را تسهیل کرده است. این ارتباط بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران بیشتر تقویت شده است. سفر آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور وقت ایران در سال ۱۳۶۴ و استقبال از ایشان تأثیر مهمی بر روابط دو کشور و انتقال پیام انقلاب ایران به پاکستان داشته است. در سفر آقای خاتمی رئیس‌جمهور ایران به پاکستان در سال ۱۳۸۱ هم مردم پاکستان ضمن استقبال از ایشان با در دست داشتن پلاکاردها و عکس‌های امام و رهبری حمایت خود را از انقلاب ایران به نمایش گذاشتند. (خبرگزاری تسنیم، ماجرای سفر خاتمی به پاکستان) علاوه بر سفر نخبگان ایرانی به پاکستان، متقابلاً سفر مسئولان پاکستانی به ایران نیز در رساندن پیام ایران و تبیین مواضع و دیدگاه‌های ایران مهم تلقی می‌شود.

همچنین نشست‌های بین‌المللی و عمومی می‌تواند مهم‌ترین عرصه تبادل اطلاعات و در واقع، ایجاد تصویری واقعی از یک کشور در نظر گرفته شود (Gonesh and Melissen, 2005: 11-12) نشست‌ها و برقراری روابط فرهنگی و علمی مثل تبادل استاد و دانشجو، برقراری ارتباط با شخصیت‌های بزرگ علمی، فرهنگی و دینی دیگر کشورها هم می‌تواند در اشاعه گفتمان انقلاب مؤثر واقع شود. فعالیت سفارتخانه ایران در پاکستان و ارتباطات دیپلماتیک با این کشور، اعزام رایزن فرهنگی از طرف وزارت ارشاد و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تلاش‌ها و حمایت نهادهای حمایتی مثل کمیته امداد امام خمینی علیه‌السلام و جهاد سازندگی، برنامه‌های برون‌مرزی صدا و سیما و ارتباطات بین دو کشور در سمینارها و مراسم‌ها نمونه پخش جابه‌جایی انقلاب ایران در پاکستان می‌باشد. همچنین فعالیت مجمع جهانی تقریب مذاهب، تحصیل طلبه‌های پاکستان

در حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌های ایران، ارتباط‌گیری با حجاج در مراسم حج، دعوت از میهمانان پاکستانی برای مراسم‌هایی مثل مراسم ارتحال امام خمینی ره و روز قدس در انتقال و پخش پیام انقلاب در پاکستان مؤثر می‌باشند. (برزگر، ۱۳۹۱: ۵۹) انور زیب پاکستانی می‌گوید:

مردم پاکستان نه فقط شیعه‌ها بلکه اهل تسنن تشنه انقلاب اسلامی هستند. ما در مناطق اهل تسنن، یا جمعیت صد درصد اهل سنت؛ سالگرد انقلاب اسلامی را برگزار می‌کردیم و چه جماعت عظیمی می‌آمدند و چه قدر هم استقبال می‌شد. همچنین سالگرد رحلت امام در آنجا برگزار می‌شد. (زیب، ۱۳۹۲)

در همین راستا می‌توان با حضور در مناطق مختلف پاکستان و ارتباط‌گیری با نخبگان این کشور هرچه بیشتر مردم را با آرمان‌های انقلاب آشنا کرد و با تبیین مواضع و دیدگاه‌های جمهوری اسلامی در حوزه‌های مختلف همانند اتحاد جهان اسلام، مسائل تروریسم و روابط بین دو کشور، بیش از پیش در شفاف‌سازی و ایجاد روابط حسنه و ارائه الگو و سرمشقی مناسب از انقلاب اسلامی گام برداشت.

دو. پخش سلسله مراتبی انقلاب اسلامی در پاکستان

پخش پدیده انقلاب اسلامی ایران دائمی و پویا است و به زمان و مکان خاصی محدود نمی‌باشد. انقلاب اسلامی ایران از راه‌های متعددی می‌تواند بر سایر جوامع اثر بگذارد از جمله: ارائه مدلی مناسب از توسعه و پیشرفت تکامل و اخلاقیات صحیح اسلامی برای جهان. (رضانی، ۱۳۸۸: ۶۹) یا از طریق تأکید بر فرهنگ و تمدن به عنوان کشوری با سابقه تمدنی قدیمی و غنی؛ چراکه فرهنگ و تمدن ایران به عنوان یک کشور باستانی و نقش‌آفرین در تمدن جهانی می‌تواند تأثیر عمیقی بر سیاست خارجی داشته باشد. (Sampson, 1987: 385-395)

در بعد اقتصادی با توجه به اینکه اقتصاد همه کشورهای منطقه در اقتصادهای پیرامونی دسته‌بندی می‌شوند و فراتر از آن جنبه مکمل‌سازی برای یکدیگر ندارند، ایران فاقد قدرت تأثیرگذاری سلسله مراتبی اقتصادی است و لذا می‌کوشد تا با تأثیرگذاری بر نخبگان فرهنگی، سیاسی و مذهبی روند اشاعه فرهنگی را به گونه سلسله مراتبی محقق سازد. (برزگر، ۱۳۹۱: ۶۶) با این حال نمایش کارآمدی انقلاب اسلامی در تمام زمینه‌ها می‌تواند به عنوان مهم‌ترین راهبرد در راستای صدور انقلاب مورد توجه قرار گیرد. (مجرد، ۱۳۸۶: ۹۱) همسایگی ایران با پاکستان فرصت بسیار مهمی برای تأثیرگذاری بر این کشور ایجاد کرده است و همین عامل جغرافیا در حوزه پخش سلسله مراتبی مهم ارزیابی می‌شود.

در پخش سلسله مراتبی انقلاب ایران، کشورهای به صورت پیشاهنگ در باب تأثیرگذاری مطرح می‌باشند که کشور پاکستان پیشاهنگ منطقه شبه قاره هند و آسیای جنوب شرقی محسوب می‌شود. (برزگر، ۱۳۹۱: ۶۴) ارتباط‌گیری با نخبگان این کشور باعث تسریع در پخش پیام انقلاب ایران شده است. مولانا فضل‌الرحمان، رهبر جمعیت علمای اسلام در «کنفرانس مدارس دینی» (۱۹۹۹، پیشاور)، درباره تأثیرپذیری از انقلاب ایران گفت:

در همسایگی پاکستان، دو کشورند که در آنها انقلاب رخ داده است. ما به عنوان یک فرد سیاسی دو نتیجه می‌توانیم از آنها اخذ کنیم: اول اینکه در ایران انقلاب آمد، نظام سلطنتی از بین رفت و قشر مذهبی ایران بر سر قدرت رسید. این یک واقعیت است و چه بهتر بود که ما در همان زمانی که انقلاب رخ داد، از این واقعیت استفاده می‌بردیم. (صمدی، ۱۳۹۲ الف)

رئیس انجمن حقوقدانان پاکستان درباره تأثیر انقلاب اسلامی بر بیداری مردم خود می‌گوید:

انقلاب اسلامی ایران به قدری برای ما مقدس است که احساس می‌کنیم بخشی از ایران هستیم. ایران مثال جان ماست. ما فکر می‌کنیم امروز برای حفظ اسلام فقط یک چیز ارزش دارد و آن دفاع از انقلاب اسلامی ایران است. ملت پاکستان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تازه فهمیدند که انقلاب چیست، اسلام چیست. از طریق انقلاب اسلامی، مسلمانان با مفهوم «خودسازی» آشنا شدند و متوجه شدند که تنها از طریق اسلام است که می‌توان انسان را شناخت. (کدیور، ۱۳۷۲: ۱۳۰)

حتی مردم پاکستان برای رحلت امام سوگواری داشتند. انور زیب که خود در این مراسم سوگواری شرکت داشته است می‌گوید:

روز رحلت امام، به محض اینکه ما خبر را فهمیدیم، گریه کنان، سینه زنی می‌کردیم و در یک راهپیمایی چند کیلومتری تا منزل رئیس کنسولگری برای تسلیت رفتیم. مردم جمع شدند و چه جماعتی از پاکستانی‌های شیعه و سنی نالان و گریان بودند. (زیب، ۱۳۹۲)

از آنجا که نخبگان ملی و محلی راحت‌تر می‌توانند با مردم در ارتباط باشند و بر آنها تأثیر بگذارند، در پخش سلسله مراتبی ارتباط با نخبگان اولویت دارد و دعوت از نخبگان پاکستانی برای مراسم‌های مختلف به ایران و انعکاس دیدگاه‌های آنان در رسانه‌های ایران در همین راستا می‌باشد.

ایجاد سازمان‌ها و نهادهایی به تبعیت از ایران از دیگر نمونه‌های پخش سلسله مراتبی انقلاب ایران در پاکستان به شمار می‌آید. آغاز فعالیت سیاسی گروه‌هایی مثل «تحریک جعفریه» را می‌توان نمونه‌ای از این موارد دانست. این گروه به فعالیت سیاسی پرداخت و در آگاه‌سازی مسلمانان و به ویژه شیعیان در پاکستان و ورود آنها به عرصه سیاسی نقش مهمی ایفا نمود. برای بسیاری از مردم پاکستان از جمله گروه‌های مثل روزنامه‌نگاران، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب مردمی و اسلامی می‌باشد که یک الگو و سرمشق برای آنها محسوب می‌شود. روزنامه اردو زبان پاکستان با اشاره به اینکه برخی از سیاستمداران این کشور برپایی انقلاب را آسان فرض می‌کنند، نوشت: «کشورهای جهان، فقط شاهد یک انقلاب مردمی و اسلامی بودند که در ایران به رهبری شایسته امام خمینی علیه السلام صورت گرفت و به پیروزی رسید». (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۳) خبرنگاران، دانشجویان، علمای مذهبی، فعالان سیاسی و اجتماعی پاکستان از جمله گروه‌هایی هستند که می‌توان با برقراری ارتباط با آنها به عنوان گروه‌های هدف، ضریب تأثیرگذاری پیام انقلاب ایران را در جامعه پاکستان بالا برد.

سه. پخش سرایتی انقلاب اسلامی در پاکستان

ایران و پاکستان به عنوان دو کشور همسایه دارای ارتباطاتی با هم می‌باشند و عامل جغرافیا به عنوان یک عامل تسریع‌کننده پخش مدنظر می‌باشد. همسایگی و نزدیکی دو کشور در حوزه پخش سرایتی مهم قلمداد می‌شود و به انتقال سریع‌تر پیام کمک می‌کند. در پخش سرایتی فرض بر این است که موضوع پخش به نزدیک‌ترین افراد، اقشار و مناطق مختلف صورت گیرد (برزگر، ۱۳۹۱: ۷۵) لذا فاصله مهم می‌باشد و کم‌بودن فاصله می‌تواند به افزایش تأثیرات کمک کند. ایران کانون پخش محسوب می‌شود و پاکستان مقصد و هدف می‌باشد و نزدیکی دو کشور از نظر جغرافیایی علاوه بر قرابت فرهنگی و دینی، فرصتی فراهم می‌کند تا راحت‌تر بتوان به ترویج و گسترش آرمان‌های انقلاب پرداخت. هر چند ممکن است موانعی برای پخش در این راستا وجود داشته باشد؛ موانعی همانند اختلاف مذهبی که خود می‌تواند مانع جدی پخش باشد. (رفیع‌پور، ۱۳۷۶: ۶۴۶) اختلافات و درگیری‌های قومی و مرزی و تحرکات گروهک‌هایی در مرز دو کشور نیز هر از چند گاهی بر روابط دو کشور سایه می‌اندازد، اما می‌توان با ارائه مواضع و آرمان‌های فراملی انقلاب اسلامی و مشترک بین دو کشور بر موانع مذکور فائق آمد و بر جامعه پاکستان تأثیر گذاشت.

انقلاب ایران در وهله اول یک انقلاب فرهنگی بود که بر مبنای آموزه‌های دینی و به ویژه با تأکید بر قدرت نرم و توانایی و پتانسیل معنوی انقلاب پیروز شد و در پی تأثیرگذاری بر دیگران برآمد. در پخش سرایتی اگر موضوع پخش جذابیت و قابلیت لازم را داشته باشد جوامع هدف، خود از آن استقبال می‌کنند. لذا الگوسازی و ارائه یک الگوی نمونه از انقلاب بهتر می‌تواند دیگران را مجاب به تبعیت و تقلید از تجربه انقلاب اسلامی نماید.

تأکید بر قدرت نرم انقلاب اسلامی و تبیین آرمان‌های آن برای دیگران بهترین فرصت برای ارائه انقلاب و صدور آن می‌باشد. قدرت نرم به آن دسته از قابلیت‌ها و توانایی‌های کشور اطلاق می‌شود که با به کارگیری از ابزاری چون فرهنگ، آرمان و یا ارزش‌های اخلاقی به صورت غیر مستقیم بر منافع یا رفتارهای دیگر کشورها اثر می‌گذارد (گوهری مقدم و جاودانی مقدم، ۱۳۹۱: ۵) و فقط ابزار غرب نیست بلکه سلاحی مناسب برای رقیبان غرب - از جمله ایران - نیز هست. (Taverner, 2010: 138)

جوزف نای^۱ منابع قدرت نرم را در سه دسته؛ فرهنگ، ارزش‌های بنیادین و سیاست‌ها می‌داند. (Nye, 2004: 12-15) یکی از منابع قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران که بر محمل آن ارزش‌ها و پیام‌های انقلاب اسلامی به دیگر کشورهای مسلمان قابل انتقال است ایدئولوژی مشترک اسلامی است که عامل وحدت‌بخش همه مسلمین جهان فارغ از هرگونه فرقه و مذهب است. (جمالزاده، ۱۳۹۱: ۶۹) هر نظامی که از هماهنگی بیشتری با ملت بر محور ارزش‌های دینی برخوردار باشد، از قدرت نرم بیشتری برخوردار است. (تی.جی. لنون، ۱۳۸۸: ۱۳) ارزش‌های انقلاب اسلامی باید به بهترین نحو به جوامع هدف منتقل گردند. طریق انتقال ارزش‌ها به کشورهای دیگر و از جمله کشورهای مسلمان آگاهی‌بخشیدن به آنها با استفاده از رسانه‌های

1. Joseph Nye.

جمعی مثل صدا و سیما و مطبوعات و کتاب و سینما و نهادهای تبلیغی مانند حوزه‌ها و سازمان تبلیغات اسلامی و سایر دستگاه‌های رسمی مانند وزارت ارشاد اسلامی و وزارت امور خارجه است. (جمالزاده، ۱۳۹۱: ۶۷)

صدور فرهنگی انقلاب باید در الویت باشد؛ چرا که اهمیت نیازهای غیرمادی مثل حقوق بشر و حقوق فردی و مدنی امروزه بیشتر از نیازهای و مسایل مادی می‌باشد. (Fax, 2001: 278) همچنین ارزش‌های معنوی که دیگران خواهان آنها هستند نیاز به هزینه کمتری دارند (سلیمانی پورلک، ۱۳۸۶: ۸۶) و چون آرمان‌های انقلاب بر مبنای معنویات است نه مادیات، جذب دیگران نیز از این راه میسر می‌گردد.

مولانا بشیرالرحمن از رهبران مسلمان اهل سنت پاکستان، انقلاب اسلامی ایران را مورد علاقه شدید مسلمانان پاکستان ارزیابی می‌کند و می‌گوید: «هر روز که از انقلاب شکوهمند ایران می‌گذرد، مردم ما علاقه بیشتری به آن پیدا می‌کنند و بیشتر شیفته این انقلاب می‌شوند» به اعتقاد او، انقلاب اسلامی ایران و رهبر آن راهی را به مسلمین جهان نشان دادند تا آن را پیموده و به هدف خود که نجات یافتن از زیر یوغ ابرقدرت‌هاست، برسند. (خرمشاد، ۱۳۸۱: ۷۵) انقلاب اسلامی ایران به طور غیر مستقیم، در بیداری و رشد اسلام‌گرایی در میان اهل سنت پاکستان نقش بسزایی داشته است؛ زیرا پیروزی اسلام‌گرایان در ایران، انتظار تحقق انقلاب اسلامی مشابه را در میان اسلام‌گرایان پاکستان تا حدی افزایش داد و این در حالی بود که اسلام‌گرایی سنی در پاکستان تا پیش از انقلاب ایران، حالت انقلابی خود را تقریباً به طور کامل از دست داده و غالباً به محافظه‌کاری روی آورده بود. بنابراین، می‌توان گفت: تحولات ایران تأثیرهای کمی و کیفی بر جریان اسلام‌گرایی در منطقه گذاشته است. (عارفی، ۱۳۸۲: ۸۹) تجربه اسلام سیاسی در ایران و تشکیل حکومت بر مبنای آموزه‌های اسلامی و دینی به عنوان یک نمونه و سرمشق برای فعالان سیاسی در جوامع اسلامی مطرح شد که از محافظه‌کاری رنج می‌برند و در پاکستان هم این تجربه با استقبال مواجه شد و حتی به ایجاد نهادها و مؤسساتی به تبعیت از ایران منجر گردید. به طور کلی، بازتاب انقلاب اسلامی بر ملت‌ها و از جمله پاکستان را می‌توان از گرایش و پذیرش ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب تا اتخاذ شیوه‌ها و روش‌های اتخاذ شده از جمله گسترش تظاهرات عمومی علیه نظام‌های حاکم را مشاهده کرد. (محمدی، ۱۳۸۴: ۵۶)

به دلیل استخراج این ارزش‌ها و آموزه‌ها از مبانی اسلامی با استقبال بهتری از طرف مسلمانان و به ویژه شیعیان روبه‌رو شده است. البته گسترش انقلاب ایران در پاکستان با موانع و مشکلاتی نیز روبه‌رو بوده است، مواردی از قبیل: ترس از نفوذ انقلاب اسلامی متأثر از سیاست دولت‌های غربی، عدم هماهنگی دولت پاکستان با مردم در بسیاری از موارد و تضعیف موقعیت زبان فارسی در پاکستان، (صمدی، ۱۳۹۲ الف) اختلافات مذهبی، دولت‌های نظامی و بعضاً سکولار در پاکستان، نفوذ کشورهای مثل عربستان و تبلیغات علیه انقلاب ایران را می‌توان به عنوان موانع پخش و گسترش انقلاب ایران در پاکستان برشمرد. در ادامه و به صورت خاص، تأثیرگذاری انقلاب ایران بر شیعیان پاکستان بررسی می‌شود.

انقلاب اسلامی ایران و شیعیان پاکستان (جامعه هدف و محیط پذیرای پخش)

وقوع انقلاب اسلامی فرصتی بود برای اینکه شیعیان، خود را بازابند. زعما و بزرگان شیعه با استفاده از این فرصت، طرح یک اجتماع همگانی را ریختند که هدف آن تنظیم روش مقابله با وضع ناهنجار حاکمیت و آماده ساختن منشوری برای حرکت‌های آینده شیعیان بود. بر این اساس، روز ۲۴ فروردین ۱۳۵۸ روز اجتماع شیعیان در شهرستان بهگر اعلام گردید و دو مسئله مورد بررسی قرار گرفت. ۱. تعیین رهبر ۲. تشکیل حزب یا سازمانی که بتواند اهداف مورد نظر را به صورت منظم و تشکیلاتی عملی سازد. شور و هیجان و قدرت معنوی حاکم بر این اجتماع، کاملاً تحت تأثیر انقلاب اسلامی قرار داشت. روحانیان پیشاپیش توده‌ها قرار گرفته و مردم به آنها اقتدا کردند. در این اجتماع عظیم، سازمانی بنیان نهاده شد که به نهضت فقه جعفری مرسوم شد و علامه مفتی جعفر حسین به عنوان رهبر این سازمان برگزیده شد. ظهور مقتدرانه «تحریک» در صحنه سیاسی و اجتماعی، که نتیجه بازتاب مثبت انقلاب ایران بود، حمایت‌های زیادی در داخل جامعه شیعی این کشور به همراه داشت. (عارفی، ۱۳۸۲: ۱۲۳) تحریک جعفریه در دوران رهبری عارف حسین حسینی (۱۹۸۸ - ۱۹۸۴) توانست اکثریت قاطع شیعیان پاکستان را حول محور خود گرد آورد و مسائل و مشکلات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنان را مورد مطالعه قرار دهد. در تاریخ سیاسی شیعیان پاکستان، این اولین بار بود که یک حزب سیاسی - مذهبی شیعه بر تمام اوضاع شیعیان اشراف پیدا می‌کرد و در برابر سنت‌گرایان مخالف سیاست و محافظه‌کاران هوادار دولت چیرگی خود را به اثبات رساندند. (صمدی، ۱۳۹۲ ب)

۱. زمینه‌ها و مسیرهای پخش و اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان

تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان با روش‌ها و ابزارهای مختلفی تحقق یافته که از جمله این روش‌ها عبارتند از:

۱. زمینه‌ها و ریشه‌های عمیق تاریخی اسلام در شبه قاره هند و نقش اساسی اسلام در استقلال پاکستان، به عنوان شرط لازم برای اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران، مورد توجه جدی است؛ زیرا موج اول اثرگذاری بیش از آنکه محصول عرضه ارادی برنامه‌ریزی شده انقلاب باشد، ناشی از تقاضا و زمینه آماده و مساعدی بود که در شیعیان پاکستان وجود داشت. (پخش سرایتی)
۲. از سال‌های قبل از انقلاب، علمای بزرگ شیعه پاکستان در قم و نجف آموزش دیده و مهم‌ترین نقش را در ترویج انقلاب اسلامی و سیاسی - تشکیلاتی شدن شیعیان پاکستان داشتند.
۳. بعد از انقلاب اسلامی مؤسسات خیریه و فرهنگی در پاکستان به وجود آمد که از انقلاب ایران و رهبری آن ملهم بود. مثل کمیته امداد امام خمینی رضی الله عنه، مؤسسه خیریه و آموزش امام خمینی رضی الله عنه، مرکز فرهنگی اقبال - شریعتی. (پخش سلسله مراتبی)

۴. مراسم هفته وحدت و سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران از ابزارهای مؤثر در بازتاب انقلاب اسلامی ایران در پاکستان، به ویژه در میان شیعیان بود. این ابزارها و روش‌ها نشان دهنده کم و کیف بازتاب انقلاب اسلامی ایران در شیعیان پاکستان می‌باشند. (حشمت‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۳۷ - ۲۳۶)

۲. نتایج و دستاوردهای پخش انقلاب اسلامی در شیعیان پاکستان

تحولاتی که از رهگذر انقلاب اسلامی ایران در شیعیان پاکستان ایجاد شد عبارتند از:

۱. تقویت موقعیت دینی شیعیان: با پیروزی انقلاب اسلامی، شیعیان پاکستان احساس کردند دولتی مستقل ظهور کرده است که با برافراشتن پرچم اصول‌گرایی شیعی توان بالایی برای حمایت از آنها در سطح داخلی و خارجی و در جامعه‌ای که اکثریت آن را اهل سنت تشکیل می‌دهند، دارد. طبیعتاً این مسئله با ایجاد احساس نیرومندی در آنان، باعث تلاش مضاعف و بروز شجاعت ویژه‌ای از سوی آنان گردید. پس از انقلاب اسلامی، با حمایتی که از ناحیه ولایت فقیه و مراجع ایران صورت گرفت، مدارس حوزه علمیه پاکستان از جهت کیفیت و کمیت ارتقای بی‌سابقه‌ای یافته‌اند و از جهت برنامه‌های درسی نیز بسیاری از آنان زیر نظر حوزه علمیه قم به فعالیت می‌پردازند. (صمدی، ۱۳۹۲ ب)

۲. تقویت موقعیت سیاسی شیعیان: پیش از انقلاب اسلامی، شیعیان پاکستان فعالیت سیاسی و اجتماعی منظم و سازمان‌یافته نداشتند. علمای پاکستان نیز عمدتاً مشغول فعالیت‌های علمی، مذهبی و تبلیغاتی بودند و عملاً به جدایی دین از سیاست اعتقاد داشتند (نعیمیان، ۱۳۸۶) ولی با تشکیل دولت شیعی در ایران، به طور آشکار بستر مناسبی برای حمایت این دولت از برخی منافع جامع شیعیان در برابر دولت پاکستان فراهم آمد. دولت پاکستان اولین دولتی بود که جمهوری اسلامی را به رسمیت شناخت. (صمدی، ۱۳۹۲ ب) تا جایی که وقتی شهید حسینی در یک اجتماع عظیم در لاهور پاکستان نهضت جعفری را به عنوان یک نهضت دینی - سیاسی مطرح کرد، در همان روزها یک کمیته سیاسی در سراسر پاکستان درست کرد تا تصمیم‌گیری‌های سیاسی را انجام دهند. (زیب، ۱۳۹۲)

۳. انسجام تشکیلاتی گروه‌های شیعی: عمده‌ترین خواست اجتماعی - سیاسی شیعیان در گذشته محدود به سه امر بود: ۱. تدریس عقاید شیعی برای دانش‌آموزان شیعه در مدارس دولتی؛ ۲. واگذاری اوقاف شیعیان به خود آنها؛ ۳. حراست از مراسم عزاداری سیدالشهداء. اعلام برنامه اسلامی‌سازی پاکستان از سوی ضیاءالحق که بر اساس فقه حنفی در نظر گرفته شده بود، شیعیان را به واکنش جدی علیه دولت و تأسیس تحریک نفاذ فقه جعفری به رهبری جعفر حسین در آوریل ۱۹۷۹ واداشت. این حرکت از سال ۱۹۸۴ به یک حزب سیاسی تمام عیار تبدیل شد. «تحریک جعفریه» با بهره‌گیری از شرایط سیاسی - مذهبی منطقه که پس از انقلاب اسلامی ایران به وجود آمده بود، توانست باور دیرینه اقلیت مذهبی و سنتی شیعیان را دگرگون سازد. (کامران مقدم، ۱۳۵۸: ۱۰۳) از جمله احزاب و گروه‌های شیعی‌مذهب در پاکستان می‌توان به حزب جهاد، نهضت فقه جعفری پاکستان، سازمان

دانشجویان امامیه، سازمان امامیه صفدر نقوی، سازمان اصغریه و سپاه محمد ﷺ که در اوج درگیری‌های سال ۱۹۹۴ اعلام موجودیت کرد و وفاق علما و جامعه المنتظر لاهور اشاره کرد. (نظیف کار و نوروزی، ۱۳۸۲)

۴. افزایش سطح بینش سیاسی - مذهبی شیعیان: اکثر شیعیان پاکستان تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران نسبت به لزوم تقلید از مراجع، کم توجه بودند. در مورد اجرای مراسم مذهبی تا پیش از پیروزی انقلاب این مراسم به صورت افراطی‌ترین و غیراصولی‌ترین شکل ممکن اجرا می‌شد که پس از انقلاب اسلامی در ایران به شکل مناسبتری اجرا شد. تقویت روحیه همدردی با جهان اسلام و پشتیبانی از نهضت‌های آزادی‌بخش جهان در مقابل ظلم و ستم حکام دست‌نشانده و استکبار جهانی، یکی دیگر از نتایج بارز و برجسته بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان است که به لحاظ شکل و شیوه عملکرد، به طور قابل ملاحظه‌ای متمایز از قبل وقوع انقلاب اسلامی است. (فراتی، ۱۳۸۱: ۸۶)

نتیجه

وقوع انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک انقلاب دینی و ایدئولوژیک و موضع‌گیری آن علیه قدرت‌های استکباری و داعیه حمایت از محرومین و مستضعفین با استقبال روبه‌رو شد. انقلاب هم از ابتدا در پی گسترش آرمان‌های خود به سایر جوامع به ویژه مسلمانان و همسایگان برآمد. از آنجایی که انقلاب ایران یک انقلاب فرهنگی بود و صبغه فرهنگی آن بر سایر جهاتش برتری دارد، لذا انقلاب از جهات فرهنگی و به ویژه با تأکید بر قدرت نرم انقلاب اسلامی بهتر می‌تواند بر سایر جوامع اثر بگذارد.

نظریه پخش، می‌تواند برای نشان دادن میزان تأثیرگذاری و گسترش انقلاب اسلامی در سایر جوامع مورد استفاده قرار گیرد. انقلاب ایران به عنوان مبدأ و کانون پخش، اصالت و هویت خاص خود را دارد. جامعه هدف و مقصد پخش، یک کشور همسایه و اسلامی است که اشتراکات دینی و زبانی و فرهنگی با ایران دارد که آن را به یک «محیط پذیرای» موضوع پخش تبدیل کرده است. هر چند اکثریت اهل سنت پاکستان و بعضاً حضور نیروهای افراطی و تندرو و پیروی از سیاست‌های دول خارجی نشان دهنده این است که مقصد پخش «موانع پخش» نیز دارد. همسایگی با پاکستان پدیده پخش انقلاب را تسهیل کرده است و از نظر «زمان پخش» نیز تداوم تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر پاکستان را شاهد می‌باشیم.

نتیجه پژوهش حاضر نشانگر این است که انقلاب اسلامی ایران توانسته است کشور پاکستان به طور اعم و شیعیان پاکستان را به طور اخص تحت تأثیر خود قرار دهد و مفهوم ارزش‌هایی چون تلاش برای آزادی و استقلال، زیر بار ظلم نرفتن، مبارزه با استکبار و همدردی با مستضعفین را به ملت پاکستان و به خصوص شیعیان بیاموزد. انقلاب اسلامی ایران توانسته است یک نوع بیدارگری اسلامی را در پاکستان و در میان شیعیان ایجاد کند و آنها را به خودباوری و انسجام برساند. در واقع، انقلاب اسلامی ایران نه تنها شیعیان پاکستان بلکه کشور پاکستان را تحت تأثیر خود قرار داد و نوعی انسجام و وحدت را میان ملت پاکستان ایجاد کرد. انسجام

گروه‌های شیعی در پاکستان، ورود فعالانه آنها به فعالیت‌های سیاسی و تشکیلاتی، برجسته نمودن نقش علما، تقویت حوزه‌های علمی و تلاش برای پس زدن ظلم و متجاوز از جمله تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان است. در حال حاضر در صورتی که ما بتوانیم گفتمان فرهنگی انقلاب اسلامی را در شرایط جهانی شدن حفظ کنیم و این الگوسازی همچنان ادامه پیدا کند و خود را با شرایط و مقتضیات جهانی شدن هماهنگ کنیم، خواهیم توانست تأثیرات فراوانی در سطح منطقه و همچنین در سطح بین‌المللی داشته باشیم.

منابع و مأخذ

۱. اسپوزیتو، جان، ۱۳۸۲، *انقلاب اسلامی ایران و بازتاب جهانی آن*، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
۲. امرایی، حمزه، ۱۳۸۳، *انقلاب اسلامی ایران و جنبش‌های اسلامی معاصر*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۳. برزگر، ابراهیم، ۱۳۸۲، «نظریه بخش و بازتاب انقلاب اسلامی»، *مجله پژوهش حقوق و سیاست*، شماره ۸.
۴. _____، ۱۳۹۱، *نظریه‌های بازتاب جهانی انقلاب اسلامی*، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۵. پزشکی، محمد و دیگران، ۱۳۸۱، *انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن*، قم، نشر معارف.
۶. تی جی لنون، الکساندر، ۱۳۸۸، *کاربرد قدرت نرم*، ترجمه سید محسن روحانی، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۷. جردن، تری و لستر راوتری، ۱۳۸۰، *مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی*، ترجمه سپین تولایی و محمد سلیمانی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات.
۸. جمال‌زاده، ناصر، ۱۳۹۱، «قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگ انقلاب»، *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، سال اول، شماره ۴، پاییز ۹۱.
۹. حسینی، سید محمد صادق و ابراهیم برزگر، ۱۳۹۲، «نظریه بخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر عربستان سعودی»، *مطالعات انقلاب اسلامی*، سال دهم، شماره ۳۳، تابستان ۹۲.
۱۰. حشمت‌زاده، محمد باقر، ۱۳۸۵، *تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی*، تهران، سازمان انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۱. خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۳، *روزنامه پاکستان: انقلاب ایران و رهبری امام خمینی در دنیا بی‌نظیر است*، قابل دسترس در: <http://irna.ir/fa/News/81226473>
۱۲. خرمشاد، محمد باقر، ۱۳۸۱، «انقلاب اسلامی ایران و بازتاب آن در رویکرد نظری»، *مجله علوم سیاسی*، شماره ۱، بهار ۸۱.
۱۳. خواجه سروی، غلامرضا و مریم رحمنی، ۱۳۹۱، «انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه در عراق».

- پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۳، تابستان ۹۱.
۱۴. رفیع پور، فرامرز، ۱۳۷۶، توسعه و تضاد، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۱۵. رمضان، روح‌الله، ۱۳۸۸، «صدور انقلاب ایران: سیاست، اهداف و وسایل»، در *جان ال اسپوزیتو، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن*، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران، چ ۳.
۱۶. زیب، انور، ۱۳۹۲، مصاحبه با انور زیب پاکستانی قابل دسترس در سایت:
<http://tasnimnews.com/Home/Single/193045>
۱۷. سلیمانی پورلک، فاطمه، ۱۳۸۶، «نرم‌افزارگرایی در سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا»، *راهبرد دفاعی*، شماره ۱۵، بهار ۸۶.
۱۸. شکویی، حسین، ۱۳۷۶، *جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی*، مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی.
۱۹. _____، ۱۳۷۷، *اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا*، تهران، گیتاشناسی.
۲۰. صمدی، علی، ۱۳۹۲ الف، «بازتاب انقلاب اسلامی»، قابل دسترس در سایت:
<http://irdc.ir/fa/content/29780/default.aspx>
۲۱. صمدی، علی، ۱۳۹۲ ب، «تأثیر انقلاب اسلامی بر شیعیان پاکستان»، قابل دسترس در سایت:
<http://farsnews.com/newstext.php?nn=13920216000217>
۲۲. عارفی، محمداکرم، ۱۳۸۲، *جنبش اسلامی پاکستان: بررسی عوامل ناکامی در ایجاد نظام اسلامی*، قم، بوستان کتاب.
۲۳. عسکری، علی، ۱۳۸۶، *آینده انقلاب*، تهران، کانون اندیشه جوان.
۲۴. عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۷۶، *انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۲۵. فراتی، عبدالوهاب، ۱۳۸۱، *انقلاب اسلامی و بازتاب آن*، تهران، انجمن معارف اسلام ایران، زلال کوثر.
۲۶. فرزین نیا، زیبا، ۱۳۷۶، *پاکستان*، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی وزارت خارجه، چ ۱.
۲۷. _____، ۱۳۸۳، *سیاست خارجی پاکستان*، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی، چ ۱.
۲۸. کامران مقدم، شهین دخت، ۱۳۵۸، *نگاهی به پاکستان*، چاپ افست گلشن.
۲۹. کدیور، جمیله، ۱۳۷۲، *رویاریویی: انقلاب اسلامی ایران و آمریکا*، تهران، اطلاعات.
۳۰. گوهری مقدم، ابوذر و مهدی جاودانی مقدم، ۱۳۹۱، «جایگاه سیاست‌های حمایت‌گرایانه آمریکا در جنگ نرم علیه انقلاب اسلامی ایران»، *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، سال اول، شماره ۳، تابستان ۹۱.
۳۱. ماجرای سفر خاتمی به پاکستان، ۱۳۹۲، «اهل سنت با عکس‌های امام و رهبری بیرون می‌آیند»، در سایت:
<http://tasnimnews.com/Home/Single/106535>
۳۲. مجرد، محسن، ۱۳۸۶، *تأثیر انقلاب اسلامی بر سیاست بین‌الملل*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۳۳. محمد خان، مهرنور، ۱۳۷۳، تأثیر انقلاب اسلامی در فرهنگ و ادب پاکستان، در *مجموعه مقالات سمینار بررسی انقلاب اسلامی و ادبیات فارسی*، تهران، نشر سمت.
۳۴. محمدی، منوچهر، ۱۳۸۰، *انقلاب اسلامی زمینه‌ها و پیامدها*، تهران، نشر معارف.
۳۵. _____، ۱۳۸۴، «بازتاب جهانی انقلاب»، *مجله مطالعات انقلاب اسلامی*، شماره ۲، پاییز ۸۴.
۳۶. _____، ۱۳۸۵، *بازتاب جهانی انقلاب اسلامی*، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و انقلاب اسلامی.
۳۷. مرادی، بهروز، ۱۳۸۳، *جامعه‌شناسی کشورهای اسلامی*، تهران، انتشارات نغمه نواندیش، ج ۱.
۳۸. ملکی، عباس، ۱۳۸۵، «کندوکاوها در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *راهبرد یاس*، شماره ۵، بهار ۸۵.
۳۹. منصور، جهانگیر، ۱۳۷۸، *قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، نشر دوران.
۴۰. نظیف کار، غزاله و حسین نوروزی، ۱۳۸۲، *برآورد استراتژیک پاکستان*، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی معاصر، ج ۱.
۴۱. نعیمیان، ذبیح‌الله، ۱۳۸۶، «بازتاب انقلاب در پاکستان»، شماره ۶۱، مهر، قابل دسترس در سایت: <http://zamaneh.info>
42. Benard Cneryl and Izalmy Khalilzad, 1984, *the government of god: irans Islamic republic*, new York: cloumbia university press.
43. Fax, Fiona, 2001, *New Humanitarianism: Does it Provide a Moral Banner for the 21st Century?* The Journal of Disaster Studies, Vol 25, No4.
44. Gonesh, ashvin and janmelissen, 2005, *public diplomacy: improving practice nethrlands institute of international relations clingedae*: www.Clingendael.nl/publications/2005/20051000-cdsp-paper-diplomacy-5-gonesh-melissan.Pdf.
45. Hägerstrand, Torsten, 1968, *Innovation diffusion as a spatial process*, University of Chicago Press, at: <http://www.cabdirect.org/abstracts/19691800901>.
46. Hägerstrand, Torsten, 1970, *What about People in Regional Science*, Papers of the Regional Science Association, 24.
47. Haggett Peter, 1972, *Geography: A Modern Synthesis*, New York: Harper.
48. Kevin R. Cox Man, 1972, *Location and Behavior an Introduction To Human Geography*wiley.
49. Nye, Joseph, 2004, *soft power: the means to success in world politics* new York: public affairs.
50. Richard L, Morrill and Diane Mannine, 1975, *Critical Parameters Of Spatial Diffusion Processes Economic Geography*, Vol 51, No 3.
51. Sampson, Martin, 1987, *culture influences on foreign policy*, in carle Hermann f.Charles w.kegley new pirections in the study of foreign policy, boston; allen and unwin.
52. Taverner, Angus, 2010, *The Military Use of Soft Power Information Campaigns*, Soft Power and US Foreign Policy, edited by inderjeetparmer and Michael Cox, New York: Routledge.